

יגאל עמיר הוא "אחד משלנו", גיבור ישראלי מצוי, צבר, לוחם, צודק תמיד בעיני עצמו, שבחר בקורבן הלא-נכון. "חשבון הנפש" שנערך אחרי רצח יצחק רבין החמיץ את הדמיון בין אופי פעולתו לפעולתם של המחסלים מטעם המדינה. לכן לא יכול היה להוביל לביקורת עצמית אמיצה מן הסוג שהפגין רבין עצמו, כשהסכים להכיר באש"ף ולחולל את המפנה של אוסלו.

ז'וזה ברונר

שלו, ובעיקר לבחורה אחת עם צמה ותלתל; הוא בנה "סליק" בגן הילדים של אמו, הצליח להערים על שומרים שאננים ולהסתנן אל לב שטח האויב – כלומר, אל עצרת שלום בכיכר מלכי ישראל – ולהרוג את האדם שנתפס בעיניו כאיש הרע. הכל היה יכול להיות הירואי כל כך, תואם פנטסיות-התבגרות באופן מושלם כל כך, אילולא פרט מציק וצורם אחד המקלקל את סיפור הגבורה של הבחור עם הכיפה מנוה עמל: קורבן המעשה היה ראש הממשלה של מדינת ישראל.

יתר על כן, יגאל עמיר הוא אמנם גירסה מעוותת אך גם נאמנה לקווים הבסיסיים של הצבר הלוחם. גם הרטוריקה, שליוותה את הרצח, לא חרגה באופן מהותי מהשיח המקובל המלווה אלימות צבאית או אישית לצרכים פוליטיים. מאז ומתמיד הצדיק הצבר – שלוי אשכול הגדירו בצורה הקולעת ביותר כ"שמשון דער נעבכדיקר (שמשון המסכן)" – את אלימותו שלוחת הרסן באמצעות תערובת של צידוקים שכללו חולשה, תסמונת המעטים מול רבים, איום קיומי ו"אין ברירה". כל אלה שירתו, ועדיין משרתים אותו בפיתוח הנמקות עטופות ברטוריקה היסטורית-ביטחונית-דתית להצדקת אלימות. הנמקות אלה מנוסחות בדרך כלל בעגה משפטית-כביכול, הנעזרת בסדרה של מושגי מפתח שונים ומשונים על פי הצורך – מ"זכויות היסטוריות", "מלחמת מגן", "הגנה" (כמו ב"צבא הגנה לישראל", למשל), "פיקוח נפש", ועד "דין רודף" או "דין מוסר" (שם). תפקידם של מושגים אלה הוא לתת תוקף דתי-משפטי-מוסרי למעשה אלימות או לרצח, ולהציגו כשליחות של פרטים בשם כלל נרדף. בכל אלה, אין הבדל עקרוני ויסודי בין ההיגיון שהנחה את יגאל עמיר לבין מבצעי חיסול למיניהם, שבוצעו בהוראת ראשי ממשלה שונים, כולל רצח פתחי שקאקי בהוראת יצחק רבין, או מבצעים צבאיים שונים ומשונים מכראמה ועד "ענבי זעם".

ביקורת הגבולות וגבולות הביקורת

רצח רבין היה מעשה אנטי ביקורתי קיצוני שנועד למנוע ביקורת עצמית על הפרקטיקות האלימות של הציונות ושל מדינת ישראל. ביקורת עצמית

הבחור ידע שאסור לו לבלוט. הוא הסווה את זהותו ונראה כמו כולם סביבו – מקומי, מזרח תיכוני, ים תיכוני. לכן לא חש איש באיום ובמוות המתקרב. הוא היה משוכנע בצדקת מעשיו ופעל מתוך תחושת שליחות, שגרמה לו להסתכן בביצוע משימה נועזת. במיומנות שלף את האקדח שהוסתר בבגדיו, כיוון, וירה שלוש יריות. כך – סופר בעיתונות – מת פתחי שקאקי, מנהיג הגיזאד האיסלאמי, ב-25 באוקטובר 1995, בידי אחד הבחורים הנהדרים של המוסד (ליווינגסטון והלוי 1997).

עוד שלוש יריות

הבחור ידע שאסור לו לבלוט. הוא הסווה את זהותו ונראה כמו כולם סביבו – מקומי, מזרח תיכוני, ים תיכוני. לכן לא חש איש באיום ובמוות המתקרב. הוא היה משוכנע בצדקת מעשיו ופעל מתוך תחושת שליחות, שגרמה לו להסתכן בביצוע משימה נועזת. במיומנות שלף את האקדח שהוסתר בבגדיו, כיוון, וירה שלוש יריות. כך – כולנו יודעים – מת יצחק רבין, ראש ממשלת ישראל, ב-4 בנובמבר 1995, בידי יגאל עמיר. גם יגאל עמיר היה יכול להיות בחור נהדר. הוא בן למשפחה תימנית ענייה שגדל להיות חייל קרבי, איש ביטחון ותלמיד משפטים באוניברסיטה, אשר לא שכח את השורשים והמסורת ולכן למד גם בכולל. הוא הפנים היטב, ואולי טוב מדי, את ערכי החינוך הדתי-ציוני שקיבל.

יגאל עמיר וירון זהבי

רצח יצחק רבין היה חיקוי מעוות של דפוס פעולה מקובל, מקובל מדי, במסגרת הפרקטיקות המתבצעות על ידי שליחים של ממשלת ישראל נגד אויביה. אפילו בעובדה שעמיר הפנה דפוס רצחני זה "פנימה" (כלפי יהודי) במקום "החוצה" (כלפי ערבים) אין חידוש של ממש, כפי שניתן ללמוד, למשל, ממחקרו של נחמן בן-יהודה על רציחות פוליטיות בארץ (בן-יהודה 1996).

כמעין ירון זהבי ללאומנים משיחיים, יגאל עמיר הגה תוכנית להצלת האומה על ידי פעולת יחיד, סיפר על כך בחבורה הסודית בהחלט

"שוק חתן". מודעה, 'הארץ', אוקטובר 1990.

+ רואים אור בערבית: כך ראשון של דיואן השיבה הפלסטינית, בעריכת חנא אבו חנא; כלניות אלג'רמק, קובץ שירים מאת סימון עילוטי; יומן הפלסטיני שאינו תועה יותר, קובץ סיפורים קצרים של נביל עידה. < רואה אור בעברית הרומן אבישג, מאת דוד שיץ. < תקליט להיט של להקת משינה: העמותה לחקר התמונה. < מוזיאון ארץ-ישראל בתל-אביב מבטל ברגע האחרון את התערוכה "דיוקן המנהיג באמנות הישראלית", שאצר גדעון עפרת. מנהל המוזיאון מנמק: "אלף, זה לא נאה שבמקום בו הוכרזה המדינה היו פרודיות על מנהיגים; בית, אנשי כ"ך יבואו וישרפו את המוזיאון... בכלל עכשיו עונה קשה לתיירות ואנשים כמעט לא מבקרים במוזיאונים".

אפריל 3 < הלוויין "אופק 2" משוגר בהצלחה לחלל. < 7 הפגנת ענק בתל-אביב למען שינוי שיטת הבחירות. < 11 מתנחלים פולשים למלון ברובע הנוצרי בעיר העתיקה בירושלים. < עבור שלושה שבועות יתפנו בצו בג"ץ. < 16 משחק כדורגל בין נבחרת ישראל לנבחרת ברה"מ, לאחר 34 שנים, באצטדיון רמת-גן. נבחרת ישראל מנצחת בתוצאה 3:2.
+ רואים אור: מב-מאני, רומן מאת א.ב. יהושע: קורותיה של משפחה ספרדית ירושלמית לאורך חמישה דורות, מאז אמצע המאה ה-19, מסופרות מן ההווה לעבר באמצעות "דיאלוגים חצויים" שרק קול אחד נשמע בהם; זינה, שירי אהבה מאת אהרן שבתאי; אדון מנחה, שירים מאת אבות ישרון; מעוף היננה, סיפור כפול מאת יובל שמעוני; אינטימאדה, מאת אהוד יערי וזאב שיץ. < רואה אור בערבית נח אברהם – משורר וחלל מהפכת 1936, מאת ח'אלד עוד'. < שירת האבנים, סרטו של מישל ח'ליפי, בהפקה פלסטינית-בלגית. < אריאלה אזולאי אוצרת את יבוק-זית, תערוכה קבוצתית בגלריה בוגרשוב: פוליטיזציה של הדיון הפורמליסטי באמנות הישראלית.

מאי 3 < ישראל מחדשת את קשריה הדיפלומטיים עם בולגריה. < 4 בבני-ברק מוצת בית בו מתגוררים סטודנטים ערבים הלומדים בבית צבי ברמת-גן. < 9 כנס רבנים וראשי ישיבות להזדהות עם הרב לוינגר, שהרג ערבי ונידון לחמישה חודשי מאסר על גרימת מוות ברשלנות. הרב משה צבי נריה, ראש ישיבות בני עקיבא: "זו לא עת לחשוב, אלא עת לירות על ימין ועל שמאל, ובלבד להבריח את הרוצחים הקמים עליך לרוץ גולגלתך, לפלח לב, לשבור עצמות". נוכח קשיי ההגדרה טבע ידענות אחכונות מונח חדש לתיאור פשעו של לוינגר: המתה. < 13 בעמוד השער של ידיעות אחרונות: "המשטרה חוקרת אפשרות שחייל התאבד בגלל מוסיקת רוק מיסטית". כתבה על בני טובים ותלמידים מצטיינים הנשבים בקסמי מוסיקת הרוק "המטיפה למעשי פולחן מיסטיים". < 17 סטודנטים ערבים באוניברסיטת חיפה מפגינים לאחר שהדיקן ביטל ברגע האחרון תוכנית של דיאלוג אקדמי פתוח בחסות המרכז היהודי-ערבי באוניברסיטה לדיון ברעיון האוטונומיה לפלסטינים. < 19 הפגנה משותפת של נוער ישראלי ופלסטיני בירושלים. < 20 עמי פופר רוצח בירות שבעה פועלים פלסטינים מעזה ופוצע קשה אחד-עשר פועלים נוספים, ב"שוק העבדים", מקום ריכוז הפועלים הפלסטינים על יד ראשון לציון. מהומות בשטחים בתגובה לטבח; שישה פלסטינים נהרגים ויותר ממאה נפצעו מאש כוחות הביטחון. עוצר ושביית אבל בת שלושה ימים בשטחים ושביית הזדהות של ערביי ישראל. < 22 קבוצת אישים פלסטינים, ביניהם פייצל חוסייני, פותחת בשביתת רעב בירושלים בתגובה לרצח בראשון לציון ולהרג הפלסטינים במהומות. השביתה תימשך כעשרה ימים.

+ רואה אור בעברית, מבפסת, קונטרסים לשירה בעריכת אלה בת-ציון < רואים אור בערבית: כלות האדמה המקודשת, בעריכת ג'ורג'ית סלום; חלל השיבים, קובץ שירים של אל מותואכל טה; החברה הפלסטינית בגדה המערבית וחבל עזה, בעריכת ליזא טורכי. < תקליט חדש של יהודה פוליקר: פחות, אבל כואב.

יוני 11 < לאחר שנכשלו ניסיונותיו של שמעון פרס להקים ממשלה בראשותו, מציג יצחק שמיר ממשלת ימין צרה: משה ארנס, שר הביטחון, דוד לוי, שר החוץ, אריאל שרון, שר הבינוי והשיכון. במפלגת העבודה גוברות התביעות לאפשר ליצחק רבין להתמודד מול שמעון פרס על ראשות המפלגה. < 13 המשורר שפיק חביב נעצר בחשד להסתה וקובץ שיריו

זו טמונה בהסכם אוסלו ובמפנה שעבר יצחק רבין, כשנעשה מלחם למדינאי השלום והדו־קיום עם העם הפלסטיני. רצח רבין היה מעשה אלים שתכליתו היתה למנוע כינון עצמי מחודש ושינוי, שאליהם אפשר להגיע רק דרך ביקורת עצמית. מטרתו של יגאל עמיר היתה לקבע את השיח ההגמוני הישראלי כשיח של אלימות ודיכוי – ובכך הצליח.

מושג הביקורת והקשר שלו להתחדשות, לשינוי ולגבורה, המונח ביסוד התפיסה המוצגת כאן, לקוח מתורתו של מישל פוקו. פוקו דן במושג הביקורת בהרחבה במאמר שאת כותרתו שאל באופן פרובוקטיבי מחיבור של עמנואל קאנט עצמו, ולכן נקרא גם הוא "מהי נאורות?". במאמר זה מתפלמס פוקו עם תפיסת הביקורת של הפילוסוף הגרמני באמצעות קריאה במסה של שארל בודלר "הצייר של החיים המודרניים" (Foucault 1984). פוקו מציע לראות במודרניות אופן התייחסות להווה, יותר מאשר תקופה היסטורית. הגישה המודרנית, כך מסביר פוקו, היא דרך פעולה והתנהגות המחפשת וחושפת בהווה – ברגעי, בזמני ובאקראי – משהו שנמצא בתוכו, כלומר בעומקו ולא מעבר לו, וכך הופכת אותו להירואי (שם, 40). אך, כפי שמרחיב פוקו, משמעותה של חשיפת הגבורה הפנימית בהווה אינה הענקת קדושה לזמן, ובחשיפה זו אף לא כרוך הניסיון לקבע רגעים ולהופכם לנצחיים. להפך, גבורה זו כוללת תמיד מרכיב אירוני, המאפשר לחרוג ממנה בדמיון. כפי שיתברר להלן, לא מעט מהדיון שלי בביקורת ובגבורה, בהקשר של רצח רבין, מתנהל מפרספקטיבה מודרנית זו שהוגדרה בידי פוקו, בעקבות בודלר.

בניגוד לתדמיתו כפוסט-מודרניסט, ואולי גם בניגוד לעמדותיו בכתבים אחרים, מוקדמים יותר, פוקו טוען שהשאלה אם עלינו לקבל או לדחות את הנאורות מציגה בפנינו בחירה פשטנית וסמכותנית; ויש לסרב לעצם הצגתה של השאלה כמעין מעשה סחיטה הדורש מאתנו לנקוט עמדה בעד או נגד. במקום זה יש להבין שהנאורות עיצבה צורת חשיבה והציגה שאלות, שעלינו לשוב ולהתמודד אתן. על פי פוקו, כדי להבין את עצמנו ככאלה שבאופן חלקי לפחות מוגדרים על ידי הנאורות – כלומר, כילדיהם הפילוסופיים של קאנט ובודלר – אנחנו לא נדרשים לחפש את תמצית או את מהות הרציונליות הנאורה, כדי לשמרה, אלא לחקור את עצמנו ללא הרף ועל ידי כך לכונן את עצמנו מחדש באופן מתמיד. במילים אחרות, במקום חיפוש וגילוי של אמת פנימית קבועה, במקום ידיעה על מהות המגדירה את הסובייקט, פוקו מציע פרספקטיבה של בריאה עצמית בלתי פוסקת, שסופה בא רק עם המוות.

לדעת פוקו, החיבור בין הביקורת לכינון העצמי המתמיד חורג לא רק ממושגי אמת וידיעה קבועים, אלא גם מבחירה בין ניגודים כגון פנים וחוץ, בעד ונגד, לדבריו, "ביקורת... מורכבת מניתוח של גבולות והתבוננות בגבולות" (שם, 45). פוקו מבדיר כי לעומת תקופתו של קאנט, היום ביקורת כבר אינה מחפשת מבנים פורמליים אוניברסליים, היא אינה טרנסצנדנטלית ותפקידה אינו לאפשר מטאפיסיקה. על פי פוקו, ביקורת היא בהכרח היסטורית, מקומית, חלקית, עוסקת בשינויים ובאפשרויות ומזהה נקודות מפנה רצויות. התייחסות זו לעולם מכוונת אל ההליכה על

הגבול ("limit attitude"). החקירה של מיקום הגבולות ומשמעותם, בירור הצורה והתכלית של הגבולות הניצבים בפנינו, והאפשרויות להתגבר עליהם. כהרגלו, מזהיר פוקו ש"כמובן אין לראות באונטולוגיה הביקורתית... תיאורית, תורה, או אפילו גוף ידע קבוע ומצטבר. יש לתפוס אונטו-לוגיה זו כאופן התייחסות, כאתוס, כצורת חיים פילוסופית שבה הביקורת על מה שאנחנו היא ב־בזמן ניתוח היסטורי של הגבולות הנכפים עלינו וניסוי של האפשרויות לחרוג מהם" (שם, 50).

פוקו מצהיר במפורש על חובו הגדול לקאנט, בכל פעם שהוא דן במושג הביקורת ובכינון העצמי (אזולאי 1996, 243–245, 247; Foucault 1970). לכן, דווקא במאמר שבו עוסק פוקו במושג הביקורת, הוא מתגלה כהוגה הממקם את עצמו באופן ביקורתי כלפי המורשת הביקורתית שהשאיר קאנט – לא בתוכה עד הסוף, ולא מחוץ לגבולותיה, אלא על הגבול עצמו. כך, מאמרו הפולמוסי על קאנט ועל הביקורת הוא עצמו דוגמה מובהקת של הדיון ההיסטורי-ביקורתי שמציע פוקו.

פוקו מציע אם כן ביקורת שהיא אקט של ניתוח פילוסופי-היסטורי, המאפשר כינון עצמי אוטונומי של סובייקט מבקר. כינון עצמי ביקורתי זה מציב סימן שאלה על גבולות בכל הרבדים, והוא כורך ביקורת של העולם עם ביקורת עצמית. לכן, בשביל פוקו, ביקורת קשורה לא רק לניסיון לחריגה מעבר לקיים, אלא גם לתודעה היסטורית ולהשקפת עולם המוד-עות היטב לחלקיות ולקונטינגנטיות, וגם לחוסר האפשרות לצאת לגמרי מגבולות השיח המבוקר. אופן ההתייחסות הביקורתי לעולם אינו משאיר מקום לטרנסצנדנטיות, אלא לגבורה המסתתרת מתחת לפני השטח – אם כי זו נתפסת תמיד באירוניה מסוימת. בניגוד לגישות פילוסופיות אחרות, פוקו אינו מבין את אקט הכינון העצמי כאקט מייסד היוצר סובייקט שלם, אחיד ובעל זהות יציבה, שניתן לראותו כאוטונומי מכיוון שהוא מגדיר את עצמו בעזרת תבונתו, או שניתן לראותו כמשוחרר מכוחם הכופה של אחרים או של תשוקותיו. פוקו מבין כינון עצמי כתוצאה של פעילות ביקורתית מתמדת, של התבוננות עצמית, של סירוב לאני הקיים והקבוע, הטבעי לכאורה, וכן כתוצאה של חקירה בלתי פוסקת של גבולות העצמי, וכתוצאה של התגברות עצמית הפותחת פתח להתחדשות ולשינוי אינ-סופיים. לפיכך, לא קשה להקיש מעמדותיו של פוקו כי פעילות ביקורתית של האחד אינה יכולה לבוא על חשבון האחר; להפך, ביקורת אמורה, בין היתר, להוביל לחברה פתוחה וסובלנית יותר, וזאת גם – אבל לא רק – במובן הידוע והמקובל שיש למושגים אלה במסגרת השיח הליברלי.

הרחבתי כאן בעניין מושג הביקורת של פוקו, כדי להראות שלא ניתן לחלץ מן הטקסטים של פוקו אפיון של רצח כפרקטיקה ביקורתית, גם אם לא מוצדקת, כפי שמשמטע מדבריה של אריאלה אזולאי (1996). מטרתו של עמיר היתה לסלק אדם מן העולם, לחסלו. נראה לי, שהקאמץ את גישתו של פוקו יכול להשתמש במושג הביקורת כדי לציין קשת רחבה של פרקטיקות, כגון הבעת דעה חריגה או עמדה פרובוקטיבית, עיצוב עצמי שונה ומשתנה, משחק עם דימויים, תדמיות ומסיכות – כדוגמת אלה שפוקו עצמו אהב לשחק בהם – ופעולה של התנגדות או סרבנות

"ירוק'זית". קטלוג לתערוכה בגלריה
בגורשוב, אוצרת אריאלה אזולאי.

1990 החדש, השיבה אל הבא, מוחרם. כעבור שבוע ישוחרר למעצר בית.¹⁷ מופע של "להקת תרשיחא למוסיקה הקלאסית המזרחית" בנצרת. < אסון אימונים בבסיס צאלים. פגז נופל על קבוצת חיילים, הורג חמישה ופוצע עשרה. + אבו מטאוע וחירות האשה, מחזה של עפ"י שליט. < רואים אור בערבית: מילון המולדת, ספרו של פאוזי נאצר; הפלסטינים הנשכחים: ערביי הנגב 1906-1986, ספרו של ע'אזי פלאח. < הצנזורה מונעת את הפצת קובץ השירים כופר, של נד"ם איוב. < רואה אור בעברית על דמוקרטיה וציונות, קובץ מאמרים בעריכת ישי מנוחין, בהוצאת תנועת יש גבול וספרי סימן קריאה. < הנוכחות הנשית באמנות הישראלית בשנות השבעים והשמונים: עבודות של שבע-עשרה אמניות במזיאון תל-אביב; אוצרת: אלן גינתון.

יולי 2 < מערכת הביטחון מחליטה לשחרר ארבע מאות ושישה-עשר עצירים ביטחוניים, בעבירות קלות, "כמחווה של רצון טוב" לרגל חג הקורבן.⁶ < עצרת ראשונה של מחוסרי דיור שמארגנת "העמותה למחוסרי דיור ונפגעי משכנתאות" בגן הנדיב בראשון לציון. כעבור שבוע יוקמו עוד שלושה מחנות אוהלים: בירושלים - מול הכנסת בחסות הימין ומול מזיאון ישראל בחסות מפ"ם והפנתרים השחורים, ובתל-אביב - מאהל בכניסה לשכונת ביצרון. במהלך החודש יוקמו מאהלים דומים בכל רחבי הארץ.¹⁰ < משרד השיכון מחליט לרכוש 45,000 קרואנים ומבנים טרומיים. מחריף הוויכוח סביב הטיפול בזרם המהגרים מבר"מ. מתחילת השנה עד יוני מגיעים לארץ חמישים אלף מהגרים וביולי מגיעים עוד שבעה-עשר אלף.¹³ < ועד היוצרים הישראלים והפלסטינים נגד הכיבוש מקיים כנס מחאה נגד צנזורה על ספרים בישראל, בעקבות פסילת ארבעה ספרים של יוצרים ערבים ומעצרו של המשורר שפיק. < העיתון אל-סינאבה מדווח כי צאן אלחמק ואלח'ביה [קול האמת והחירות], ביטאון התנועה האיסלאמית בישראל, נסגר לשלושה חודשים באשמת הסתה בתוקף תקנות ההגנה לשעת חירום.¹⁸ < תושבי יפו הערבים מפגינים במחאה על קריאתו של שלמה להט, ראש עיריית תל-אביב-יפו, לייחד את יפו על ידי שיכון מהגרים מבר"מ בעיר.²¹ < מסתיימת שביתת רופאים ב-14 בתי חולים שנמשכה שלושה שבועות. השביתה החלה במחאה על החלטת בית המשפט המחוזי לבטל תשלומים לרופאים במסגרת "המבצע לקיצור תורים", שהחל לפעול באוגוסט 1988.²⁷ < אל-סינאבה: קלטות מכנס התנועה המתקדמת שהתקיים ביוני מוחרמות על ידי המשטרה.

+ חנן חבר כותב בפוליטיקה על מקומו ומעמדו של האינטלקטואל הישראלי: "לסופרים, לאנשי הרוח ולאינטלקטואלים כמעט לא נותר בשיח הישראלי מקום מוגדר שממנו יוכלו להשמיע את קולם, וליתר דיוק: לבני אדם כמעט לא נותר כאן היום מקום שבו יוכלו לפעול את פעולתם הפוליטית והמוסרית כאינטלקטואלים". < רואה אור בערבית ציפורי הצפון, קובץ סיפורים קצרים של נאג'י אל ד'אהר.

אוגוסט 1 < שר המשטרה, רוני מילוא, מאשר לכמה קבוצות של "נאמני הר הבית" להיכנס לשטח ההר ולסייר בו בליווי שוטרים לרגל ט' באב.² < הצבא העיראקי פולש לכוויית. מועצת הביטחון של האו"ם, בהנהגת ארה"ב, תתבע נסיגה מיידיית. < נחנך בית שניזוק בעת פיצוץ ביתו של מחבל במחנה הפליטים בלאטה בשכם ושוקם בעזרת עמותת "רבנים למען זכויות אדם". הטקס מאובטח על ידי רעולי פנים מתנועת השאביבה של הפת"ח.³ < מאתיים ילדים מהאזור הפגוע בקרינה גרעינית בצ'רנוביל שברוסיה מגיעים לארץ, במבצע שארגנה תנועת חב"ד.⁵ < מפגש בין חברי כנסת ממפלגות העבודה, מפ"ם, ר"צ ושינוי עם אישים פלסטינים המזוהים עם אש"ף במלון "נוטרדם" בירושלים, בו אימצו מסמך עקרונות משותף: הכרה בזכות ההגדרה העצמית הפלסטינית והצורך לאפשר בחירה חופשית ועצמאית של נציגים למשא ומתן בלי להזכיר את אש"ף, את זכות השיבה ואת המדינה הפלסטינית.⁶ < מתגלות גופותיהם של שני ילדים יהודים שנחטפו יומיים קודם לכן יירצחו על ידי פלסטינים. מאות יהודים מתפרעים בכל חלקי ירושלים, מכים בערבים ומחבלים ברכושם.⁹ < ניסוי ראשון מוצלח של הטיל הישראלי נגד טילים, "חץ".¹² < פלסטינים מפגינים בשטחים בתמיכה בסדאם חוסיין ובעיראק בעימות המתפתח עם ארה"ב ומדינות המערב. בחאן יונס שורפים דגלי ארה"ב

פוליטית; אך השימוש במושג הביקורת אפשרי כל עוד פרקטיקות אלה אינן פוגעות ביכולת הביקורת והכינון העצמי של אחרים. רצח שם קץ ליכולת זו. גם על פי פוקו, אם אחנוק אדם שמביע דעה לא רצויה, או אכבול את זה ששיטת עבודתו לא מתאימה לי, או אאסור את אלה שדרך חשיבתם או התנהגותם המינית מאוסות בעיני או ארצח את מי שמדיניותו מנוגדת להשקפת עולמי – לא איחשב ביקורתי, אלא אליים.

גבורת הביקורת

כאמור, פוקו קישר בין ביקורת לבין גבורה, וניתן לומר גם שיגאל עמיר רצה להיות גיבור, אם כי במשמעות שונה מאוד מזו שפוקו העניק למושג זה. עמיר רצה להיות גיבור ישראלי, וישנם כנראה אנשים הרואים בו דמות הראויה להערצה. אך כפי שכבר הסברתי, אפילו במושגי גבורה ישראלית פעולתו של עמיר היתה מעוותת למדי. בניגוד לגבורה המפוק-פקת של עמיר, אין ספק שיצחק רבין היה גיבור ישראלי במלוא מובן המלה, אם כי מהסוג הישן, ואולי כבר מיושן. אפשר אף להתייחס אל רבין כאל דמות הצבר הגיבור ב־הא הידועה: לוחם הפלמ"ח, מפקד חטיבת הראל, רמטכ"ל מלחמת ששת הימים, שר ביטחון. במשך רוב חייו משמעות גבורה זו היתה כוח, לחימה, פקודות, אלימות. דווקא כאשר הגיע לשיא כוחו הציבורי, בתקופת כהונתו השנייה כראש ממשלה, הבין כנראה את מגבלותיה של הגבורה מן הסוג הזה. במהלך שמתאים לחלוטין לדגם הגבורה הביקורתית של פוקו, רבין התוודע לגבולות הלחימה, לגבולות ה"אני" הלוחם שלו, ובצעד של כינון עצמי ביקורתי עיצב עצמו מחדש כאיש השלום ודו־הקיום.

גבורת הכינון העצמי המתחדש דורשת נכונות לביקורת מן הסוג הקשה ביותר – ביקורת עצמית. אצל רבין גבורה זו קיבלה ביטוי מעשי מאוד, בכך שהיה מוכן לחפש דרך מדינית חדשה שדרשה התפכחות משיכרון הכוח הישראלי ומהיצר להתמודד עם קשיים בדרך אלימה. האיש שנתן את ההוראה לשבור את העצמות של הפלסטינים, כשהיה שר ביטחון, בראשית האינתיפאדה, לחץ לאחר מכן את ידו של ערפאת – זה שפוליטיקאים ישראלים אהבו להגדירו כ"רב המרצחים". לדעתי, תפנית מדינית זו משמשת דוגמה מרשימה לכינון עצמי באמצעות פעילות ביקורתית, שמלמדת על יכולתו של מדינאי להפוך את עצמו מאיש מלחמה לאיש שלום, ואפילו בערוב ימיו. בניסוח המפורסם של "פרקי אבות", מבחן הגבורה הוא יכולתו של אדם לכבוש את יצרו. כל מי שראה את לחיצת היד ההיסטורית בווינגטון היה יכול להיווכח, שרבין אמנם נדרש לכיבוש יצרים כדי לכונן את עצמו מחדש. עם זאת, ההחלטה על מבצע "דין וחשבון" והפקודה לרצוח את פתחי שקאקי, שיצאו ממשרד ראש הממשלה, הן הוכחות לכך שנמר זקן כרבין לא החליף את כל חברי בורותיו. מדובר בהליכה על הגבולות, בבדיקתם, ובחריגה מהם באופן חלקי, זמני, המעמיד את שתי הזהויות של רבין, הלוחם ואיש השלום, זו מול זו באותו אופן אירוני שלמיטב הבנתי פוקו התכוון אליו – אם כי יש להניח שבמקרה זה האירוניה לא היתה מכוונת.

נדמה שהביקורת העצמית, שהיתה מובלעת בהחלטה על תהליך אוסלו, היתה קשה מנשוא לחלק מחבריו לנשק (קרי, לאלימות) לשעבר של רבין, ואלה העדיפו להישאר מקובעים בזהותם הלוחמנית. לכן הם, השרויים עד היום בשיכרוןם ולא ששים לכיבוש אלימותם־שלהם, הדביקו לרבין תווית של שיכור דווקא כאשר התפכח משיכרון הכוח. סטיגמה זו נועדה ליצור דה־לגיטימציה לכינון העצמי הפרובוקטיבי שביצע רבין לדמותו החדשה; היא נועדה להוציא מכינון עצמי זה את העוקץ הביקורתי, ולפטור את מעניקי הסטיגמה מן הצורך בביקורת עצמית דומה שיכולה לפתוח גם בפניהם אפשרויות של כינון עצמי מחדש.

מנקודת ראות פוקיאנית, כאן טמון ההבדל המכריע בין יצחק רבין ליגאל עמיר, בין הקורבן לרוצח. מהלכיו המדיניים של רבין פתחו בפניו, ובפני אחרים, אופציות חדשות, בעוד שמעשהו של עמיר סיים את חייו של האיש שהעז לפתוח אותן. ניתן לומר, אם כן, שרבין נהפך לקורבן לאלימות דווקא משום שהחל להשתחרר ממנה ולבקרה. רצח רבין קיבע את השיח הישראלי כשיח אליים באופן מובהק; הוא מנע התחדשות, וכן מנע חריגה מגבולות שיח זה ופתיחת אפשרויות חדשות. לכן, גם מנקודת מבט היסטורית רחבה יותר, רצח רבין אינו יכול להיחשב פעולה ביקור־תית במובן הפוקיאני; להפך, הרצח מצטייר במובהק כפעולה הבאה למנוע, בכל מחיר, ביקורת ושינוי.

היעדר הביקורת

היום נראה, שרצח רבין הצליח לממש את המטרה של שמירת הקיבעון ועצירת ההתחדשות. דברים אלה נאמרים לא רק לנוכח דעיכת תהליך השלום, אלא גם לנוכח חסרונה של ביקורת רצינית ומעמיקה של מעשה הרצח עצמו. בכוונתי לדון עתה בהרחבה בסיבות ובמשמעויות של היעדר זה. חוסר היכולת למתוח ביקורת על יגאל עמיר מתבטא באופן החריף ביותר במחנה האורתודוקסי־לאומני. ראשית, ברמה הפוליטית המיידית, מחנה הכיפות הסרוגות הוא אחד הנהנים העיקריים מרצח רבין. בעת שלטונה של ממשלת רבין נדחקה המפד"ל מעמדות הכוח וההשפעה המסורתיות שלה, ומצאה את עצמה בשוליים. יגאל עמיר החזיר מפלגה זו למרכז קבלת ההחלטות. איש המפד"ל יושב במשרד החינוך במקום איש מרצ, והחינוך הערכי החליף את החינוך הדמוקרטי. איך ניתן לבקר יתר על המידה רצח, שתוצאותיו כה מיטיבות עם כל המחנה? אין לצפות ממי שרצח וגם ירש, כי יבקר את עצמו. אך, לדעתי, בוותר על אופציית הביקורת – ביקורת כנה על רצח רבין וביקורת עצמית היסטורית־פילו־סופית של המחנה כולו – המחנה האורתודוקסי־לאומני ויתר גם על אופציית ההתחדשות, כלומר: על אפשרויות של כינון עצמי מחדש דרך פעולה ביקורתית.

היעדר הביקורת במחנה האורתודוקסי־לאומני אינו רק תוצאה של מניעים פוליטיים, במובן של אופורטוניזם ובקשת כוח ושררה. יש לו סיבה נוספת, עמוקה יותר. לאחר הסכם אוסלו היה מחנה זה שרוי בדיסוננס קוגניטיבי חריף. בעיני, דיסוננס זה היה אחד הגורמים העיקריים לרצח

ישראל. 17 < על רקע תמיכת הפלסטינים בעיראק במשבר המפרץ כותב יוסי שריד באל סינאבה מאמר שכותרתו: "ערפאת ודרושה – שיחפשו אותי". < עובדת משרד הפנים בדרום מסרבת לרשום ילד ערבי בשם סדאם. 20 < ועדה ציבורית, בראשות השופטת שושנה נתיניהו, מציעה לפרק את קופות החולים ולחוקק חוק בריאות ממלכתי. 24 < על רקע משבר המפרץ, השיח' ריאד צלאח קורא בדרשת יום השישי להחרים את הסחורות, הבגדים, הערכים האמריקניים והמערביים בכלל. 25 < ניסיון להצית בית בו מתגוררים שני סטודנטים ערבים בשכונת נחלאות בירושלים.

+ מאהלים של חסרי דיור בכיכר מלכי ישראל בתל-אביב ובפרדס כץ. במאהל בפרדס כץ תקריות אלימות וחיכוכים עם המשטרה, לאחר ניסיונות חוזרים ונשנים להרוס את המאהל, להם התנגדו יושביו בכוח. < משוררים לא יכתבו שירים, אילנה המרמן ורולי רוזן. קולאז' של עדויות חיילים מהאינתיפאדה, קטעי מסמכים רשמיים של הצבא והממשל וקטעי תיאוריה והגות. < שתייתי את סמך? עד כדי חסינות, קובץ שירים של חנא אבו חנא. < המיעד, סרטו של דני וקסמן עם שולי רנד ורונית אלקבץ: על מקובל מודרני.

ספטמבר 3 < בית המשפט מחייב את חברת ג'מבו לשלם פיצויים למשקיעים, שלהם מכרה קרקעות ביהודה ושומרון שלא היו בבעלותה. בין המעורבים בפרשה רוני מילוא, שר המשפטים, שהיה שותף במשרד עורכי הדין שדרכו בוצעו העסקאות. 20 < חייל מילואים, אמנון פומרנץ, שטעה בדרכו ונכנס למחנה הפליטים אל בורג' ברצועת עזה, נרצח באכזריות על ידי המון.

+ רואה אור בערבית הצד השני של הארץ המובטחת, רומן מאת אחמד חרב. < "דור הכזה כאילו", גיליון פוליטיקה המוקדש לעולמם של בני 16 עד 21. בביטויים "כזה" ו"כאילו", שזכו לעיסוק תקשורתי נרחב כמייצגים של ביטוי הדור הצעיר, מוצא אריאל הירשפלד "הדים אפלים של הבעה כבויה, הד של מי שחי במקום שהמתים הם מי שחשוב בו".

ס. יזהר: "הנוער שומע ולומד לשמוע ולשתוק, לשמוע ולהיאלם, לשמוע ולהמשיך, להמשיך בלי להתפלץ. נוער מחונך להפליא". < רשות השידור פוסלת תשדיר פרסומת נגד הפלות מטעם ארגון דתי בשם "אפרת".

אוקטובר 1 < הממשלה מחליטה על חלוקת ערכות מגן נגד התקפת גזים לתושבי המדינה. החלוקה מתחילה ב־15 בחודש.

3 < נפתח "משפט גבעתי ב'", משפטם של ארבעה אנשי מילואים המואשמים בגרימת חבלות חמורות לשני פלסטינים, שאחד מהם מת מפצעיו, בתקרית מפברואר 1988. מפקד הגדוד יידון למאסר על תנאי, מפקד הפלוגה – לחודשיים מאסר, ושני סמלים – לחמישה חודשי מאסר. 5 < בתל-אביב הוחלט להתיר להפעיל בתי עסק ועינוגים במשך 24 שעות באזורים מוגדרים. 7 < תנועת שלום עכשיו נענית להזמנתו של ראש עיריית טול כרם לקיים מכנש בעיר, בהשתתפות אישים פלסטינים. המכנש נערך בניגוד להוראת שר הביטחון. 8 < מהומות קשות באזור הר הבית. פלסטינים זורקים אבנים על מתפללים ברחבת הכותל ושורפים את נקודת המשטרה במקום. השוטרים מגיבים בירי. במהומות שפורצות נהרגים שבעה-עשר פלסטינים ונפצעים כמאתיים. עשרים ושישה יהודים נפצעים. 13 < מועצת הביטחון של האו"ם מגנה את ישראל על אירועי הר הבית. ארה"ב מצטרפת לגינוי. 14 < התקפה חריפה של האדמו"ר מבעלז על "העסקונה" הדתית מעוררת סערת רוחות בציבור הדתי. 18 < נלכד רוני ליבוביץ', שהיה ידוע כ"אופנובנק". הוא מואשם בביצוע 22 מעשי שוד בחצי השנה האחרונה. 21 < פלסטיני רוצח בסכין שלושה תושבים משכונת בקעה בירושלים. נפתחת שרשרת פעולות אלימות. בימים הקרובים תוקפים פלסטינים בכלי נשק קרים למעלה מעשרה בני אדם ברחבי הארץ. התקריות מעוררות אלימות כנגד פועלים ערבים, בעיקר בירושלים. אנשי כ"ך קוראים לנקמה. עוברי אורח מתקהלים, מיידים אבנים במכוניות עם לוחיות רישוי מהשטחים וקוראים "מוות לערבים" ו"מוות לעיתונאים". הממשלה מטילה סגר מלא על השטחים.

+ רואה אור החברה הפלסטינית: 40 שנה אחרי אל נקבה ו־21 שנה אחרי כיבוש הגדה המערבית וחבל עזה, בהוצאת מרכז החייאת המורשת הערבית בטייבה.

"משוררים לא יכתבו שירים, במדים בארץ ישמעאל: סיפורים ותעודות", עורכות רולי רוזן ואילנה המרמן, סדרת פרוזה אחרת, עם עובד, תל-אביב.

רבין מלכתחילה, ועד היום הוא מונע ביקורת אמיתית על מעשה הרצח. מושג הדיסוננס הקוגניטיבי פותח על ידי ליאון פסטינגר, במסגרת מחקריו על כתות משיחיות, כשגילה שההצטרפות אליהן מתגברת דווקא לאחר המועד שבו המשיח היה אמור לבוא, אך לא בא וגם לא צלצל (Festinger 1957). הסברו לתופעה התמוהה היה שהסתירה בין האמונה לבין המציאות יצרה "דיסוננס קוגניטיבי" בקרב חברי הכת, כשלא קיבלו הוכחה לאמונתם, מצד אחד, אך לא יכלו לשאת ויתור על אמונתם הגור-פת, מצד אחר. דיסוננס כזה מחייב פתרון. מובן שבאופן תיאורטי גם כינון עצמי מחודש, באמצעות ביקורת על תפיסת העצמי הקודמת, המשיחית, הוא אופציה. אך, לרוב, אופציה זו היא תיאורטית בלבד. בהווה הפסיכר-לוגית של כתות משיחיות, ויתור על מרכיב בסיסי של התפיסה העצמית אינו אפשרי, וברוב המקרים נוצר ויתור על המציאות. באופן פרדוקסלי, אך מתווכח, ההוכחה שעלולה לנפץ את בסיס האמונה נהפכת לעובדה המחזקת אותה. פסטינגר מצא שהמאמינים נטו להסביר את העיכוב, שחל בביאת המשיח, בפגם בחוזק האמונה הקיימת, והפנו את כל מרצם לשכנוע ולגיוס חברים חדשים לכת. כתוצאה ממאמציהם הנואשים הצטרפו לכת יותר חברים, לאחר שהמשיח לא בא, מאשר קודם.

נדמה, שהסכם אוסלו הכניס את המחנה האורתודוקסי-לאומני לדיסוננס הקוגניטיבי האופייני לכתות משיחיות, וכי מעשהו של עמיר, והניצחון של נתניהו שבא בעקבותיו, שחררו את המחנה מעולו של דיסוננס זה, כפי שאנסה להראות עתה: עוד לפני קום המדינה קידש הרב קוק את החלוציות החילונית; הוא ראה בה דפוס פעולה המקרב את הגאולה, גם אם לא לכך התכוונו החלוצים השמאלנים. כך גם תפסו בישיבת מרכז הרב את הניצחון הצבאי וכיבוש השטחים במלחמת 1967 – כסימן מובהק לגאולה המתקרבת. את מלחמת יום הכיפורים הסבירו רבני מרכז הרב בשפה אסכטולוגית, כניסיון של כוחות הרשע להכות בעם ישראל דווקא ביום הקדוש ביותר, שבו העם כולו מתנקה מחטאיו. לכן הם ראו במלחמה זו התקוממות נגד התוכנית האלוהית וכוחו של הקב"ה.

מלחמת יום הכיפורים ערערה את התחושה של גאולה קרבה, ויצרה התחלה של דיסוננס קוגניטיבי מסוים. המחנה המשיחי-לאומני התמודד אתו בכך שהסביר את מחדלי המלחמה במדויק על פי המודל של פסטינגר – כעונש משמים לעם ישראל על חולשת האמונה שהתבטאה, לדעת אנשי מרכז הרב, באי-הנכונות ליישב את כל חלקי ארץ-ישראל לאחר "שחרורם" מידי הערבים ב-1967. התגובה המעשית, האופיינית לכת משיחית, לא איחרה לבוא: הקמת גוש אמונים ומפעל ההתנחלויות, שנועדו לגייס תומכים נוספים לאמונה המשיחית כדי להוכיח את נכונות השקפת עולמם של אנשי מרכז הרב ולממש את התוכנית האלוהית.

בתפיסת עולם זו אין מקום לפשרות טריטוריאליות, להחזרת שטחים ולנסיגה מעיר האבות. על פי גישת המתנחלים ורבניהם, תהליך אוסלו לא יכול להתקיים כי הוא מנוגד לתוכנית הגאולה, שבה שמורים להם תפקידי הגיבורים הראשיים. גיבורים אלה הם האמורים לממש את רצונו של הבורא דווקא על ידי אימוץ או חיקוי של דפוסי החיים החלוציים,

שאפיינו את המתיישבים החילונים אך לפני כמה עשורים, ואשר זכו גם אז לברכת הרב קוק.

במילים אחרות, רצח רבין שחרר את כל המחנה המשיחי הזה מחלום בלהות, שבו ההיסטוריה עמדה להוכיח שתפיסתם את התוכנית האלוהית היתה מוטעית מן היסוד. במקום יישוב כל ארץ-ישראל על ידי עם ישראל, על פי תורת ישראל, הסכם אוסלו הוביל לחלוקת הארץ בין היהודים לבין אלה שנתפסו כממשיכי עמלק. סכנה זו הוסרה על ידי רצח רבין ובחירתו של נתניהו. ואכן, כיצד ניתן למתוח ביקורת נוקבת על מי ששחרר מחנה שלם מדיסוננס עמוק, על מי שפטר מחנה זה מכינון עצמי מחודש, ועל מי ששב והעלה את ההיסטוריה של עם ישראל על הפסים שהניח אלוהים?

הבאתי את היעדר הביקורת במחנה הלאומני-משיחי רק כדוגמה קיצונית, המעידה על כל הקשת האידיאולוגית של המגזר היהודי-ישראלי. למעשה, יגאל עמיר שחרר את הימין כולו מחוויה בלתי נסבלת. במשך 30 שנה כמעט היה נוהג קבוע בפוליטיקה הישראלית, שאליו הורגלו אנשים משמאל ומימין. על פי נוהג זה, בשמאל מחו על המדיניות הננקטת, בעוד שהימין פעל: הימין היה זה שעשה שלום עם המצרים וגם הקים התנחלויות בלב יישובים פלסטיניים. לעתים נראה תהליך זה של כיבוש זוחל, אך אלים, כבלתי הפיך. אך שנות שלטונו של רבין הפכו את היוצרות. בראשונה השמאל פעל: הוא ניהל משא ומתן על הגדה ועל הגולן והחל לשתף פעולה עם הפלסטינים, עד שתהליך הדו-קולוניזציה של הפלסטי-נים החל להיראות בלתי הפיך לא פחות מכפי שנראה הכיבוש קודם לכן. הימין מצא את עצמו בתפקיד המסורתי של השמאל הישראלי: מפגין, מוחה אך חסר השפעה. אין תימה, אפוא, ששלוש היריות ששמו קץ לחוסר האונים לא זכו לביקורת כוללת מן הימין, על כל גווניו.

במפלגת העבודה ובסביבתה נשמעו כמובן קולות זעקה לאחר רצח רבין. אך אלה נשארו בגדר ביטויי תדהמה, אבל ועצב על חבר ומנהיג שחייו נקטעו בצורה ברוטלית ובלתי צפויה. מאז אין ניסיונות התמודדות רציניים – כלומר, היסטוריים, פילוסופיים, או חברתיים – עם מעשה הרצח וסיבותיו. נוח לראות ביגאל עמיר קנאי דתי או מופרע, ותו לא. לדעתי, חסרונה של ביקורת נוקבת בתוך מחנה השמאל נובע מהעובדה, שמתחת ביקורת מסוג זה על רצח רבין מובילה בהכרח גם לביקורת נוקבת על דפוס פעולה אלים, שמאפיין את ישראל ואת מנהיגותה זה עשרות שנים – דפוס פעולה שרבין היה בין מעצביו ומבצעיו, ולבסוף גם בין מבקרי וקורבנותיו, משעה ששינה את מדיניות ישראל כלפי הפלסטי-נים. פרט לעובדה כי קורבנו של עמיר היה ראש ממשלת ישראל, אין במעשהו דבר משמעותי החורג מהפעולות שהיו מקובלות בשנים הראשו-נות של מדינת ישראל, וששימשו לפתרונם של קונפליקטים פוליטיים חריפים בין יהודים ליהודים, ולאחר מכן בין יהודים לערבים. לכן, כל ביקורת פילוסופית-היסטורית על רצח רבין בהכרח תהא גם ביקורת עצמית נוקבת, שתוביל אל מעבר לגבולות הקיים ולכינון עצמי מחודש.

כפי שציין עידן לנדו, היו גם מבקרים מובהקים של השיח ההגמוני הישראלי, כגון דורון רוזנבלום, שבמקום להוביל אותם לחשבון נפש על

נובמבר 2 < התפרעויות קשות ברצועת עזה. דיווחים על כמאה ושמונים פצועים והרוג אחד בכפר בית חנון. < 3 ירחון חדש, הפטיש, פונה לתושבי שכונות בדרום תל-אביב, ועוסק בעיקר בבעיות חברה, חינוך ואבטלה. < 4 מנהל בית ספר דתי, חב"ד יבנה בקרית טבעון, מתפטר ועשרים הורים מוציאים את ילדיהם מבית הספר לאחר שארבעים וחמישה ילדים אתיופים הצטרפו לכיתות. המעשים נעשו בהוראת רשת החינוך של חב"ד לאור דרישתם לגיור לחומרה של הילדים. < 5 הכנסת דוחה את ההצעה להסרת חסינותו של חבר הכנסת, מוחמד מיעארי, על מנת להעמידו לדין לפי סעיף בפקודה למניעת טרור, בשל שיחותיו עם נציג אש"ף בפברואר 1988 במבצע "אוניית השיבה". < הרב מאיר כהנא, מנהיג תנועת כך, נורה ומת בניוירוק. מסע ההלוויה שייערך כעבור יומיים בירושלים ייהפך למסע התפרעויות והתעללויות בתושבים ערבים לאורך מסלול ההלוויה. שלושה שוטרים וארבעה ערבים ייפצעו. במליאת הכנסת עומדים הנוכחים דקה דום עם היודע דבר הרצח. < 6 מכתב גלוי לראש הממשלה על הטבח בהר הבית מאת מאיר-קלר מנדס פרנס, אלמנתו של המדינאי הצרפתי פייר מנדס פרנס, בהאבץ: "ממשלות הימין הישראליות השחיתו את המוסר של ישראל. טבח כזה לא צריך היה להתרחש ואפילו אם בא כתגובה לפרובוקציה. חובתך היתה לחזות אותה ולמנוע אותה. הפנאטיות אינה המונופול של העמים הערבים, וממשלתך מלבה את הרגשות הפנאטיים בשני המחנות במקום להרגיע אותם".

+ המתלבט, הצגה של חנוך לוין, בתיאטרון העירוני חיפה: גבר מתלבט בין נשים במידות שונות של כיעור ושל עושר. < תערוכה של המעצב הישראלי לשעבר, רון ארד, במוזיאון תל-אביב: מציג בין השאר כסאות מתכת מקומטת. ברחבת המוזיאון: מגרסת רהיטים. הקהל מוזמן להביא כסאות מתכת מהבית ולמעוך אותם במכונה. < עפר הורב, עשן השיב, ספר פרוזה מאת סמיח אל קאסם.

דצמבר 2 < הפגנה המונית ברחבת מוזיאון תל-אביב נגד כפייה דתית. כחמישה-עשר אלף אנשים חותמים על עצומה נגד כפייה דתית. < הרוג ושלושה פצועים בהתקפה של פלסטיני חמוש בסכין באוטובוס ברמת-גן. < 3 מכפרים ערביים בגוש עציון הופקעו 2,500 דונם והועברו לטובת הרחבת העיר החרדית החדשה בית-ר עילית. < 14 פלסטיני רוצח בדקירות סכין שלושה פועלים במתפרה ביפו. בתגובה, ישראל מגרשת ארבעה פעילים בכירים בארגון החמאס ברצועה. גאולה כהן קוראת ל"סגר בעזה תחילה". < 18 נעצרים ארבעה חברי תנועת כך לאחר שניסו להיכנס להר הבית. כמה עשרות מחברי תנועת נאמני הר הבית עורכים הפגנה ברחבת הכותל. < יו"ר ועדת השחרורים בכלא באר-שב, השופט נתן, מתפטר על רקע שחרורם של שלושה מחברי המחתרת היהודית, מנחם ליבני, עוזי שרבף ושאל ניר. "יש בהחלטה פגיעה בעקרון השוויון בפני החוק. ההחלטה התקבלה משיקולים זרים והיא מסכנת את שלום הציבור". < השלושה, שנידונו למאסר עולם, קיבלו שלוש המתקוות בעונשם וישתחררו ב-2.1.1991. < 2.1.1991. < תערוכת צילום של גדי דגון במוזיאון רמת-גן. דגון, צלם אופנה, עיתונות ופרסום, מציג בין השאר פורטרטים במידות ענק של אנשים מסביבתו הקרובה. < המצב השלישי, רומן חדש מאת עמוס עוז.

ינואר 11 < חמישים אנשי אקדמיה קוראים לממשלה להצהיר על נכונותה לפירוז האזור מנשק לא קונבנציונלי ועל חתירה לשלום ישראלי-פלסטיני, בניסיון למנוע מלחמה במפרץ הפרסי. ביחזמת דוד אבירן וגביאל מוקד מתפרסם מנשר תגובה המגדיר את הפנייה כ"אקט של תבוסתנות ופגיעה ממשית במורל הלאומי". < 14 מפקדת הג"א ממליצה: לאטום חדר, בכל דירה, באמצעות ניילונים. הוראות לביצוע האטימה מפורסמות בעיתונים. הציבור ממחר לרכוש כמויות גדולות של ניילונים, סרטי דבק וסודה לשתייה. < בג"ץ מורה לחלק מסכות אב"כ לערביי השטחים, לאחר שחולקו מסכות למתנחלים. מתחילה חלוקת ערכות מגן ביישובים ערביים בתחומי הקו הירוק. < 15 פורצת מלחמת המפרץ. קואליציה של מדינות מערביות (בריטניה, צרפת, גרמניה) וערביות (סעודיה, מצרים, סוריה ומדינות המפרץ) בראשות ארה"ב תוקפת את עיראק. כוחות הקואליציה בפיקוד אמריקני מבצעים את ההתקפה האווירית הגדולה בהיסטוריה

'הגירוש: מה באמת קרה ב-1948?
תשובה פלסטינית להיסטוריונים הציונים
ולהיסטוריונים החדשים', מאת שרף
קנאענה, המרכז לאינפורמציה
אלטרנטיבית, ירושלים.

לבסס ביקורת נוקבת על רצח רבין ללא ביקורת עצמית הנוגעת לדרכו האלימה של הקולקטיב היהודי בישראל ושל מנהיגיו. גבורתו של רבין היתה נעוצה בכך שהיה לו העז להגבר על חרדה זו, ולקבל על עצמו את הסיכון והסיכוי הטמונים במהלך ביקורתי. מעשהו של יגאל עמיר נבע מהחרדה שביקורת זו עוררה, והוא בא למנוע את מימוש של מהלך ביקורתי זה. חסרונה של ביקורת היסטורית-פילוסופית מהסוג שהציע פוקו – אם כי זו אינה חייבת, כמובן, להתנסח במסגרת עולמו התיאורטי – נובע משותפות בחרדה ומהיעדרה של התעוזה הדרושה לכינון עצמי מחודש: התעוזה שאפיינה את רבין.

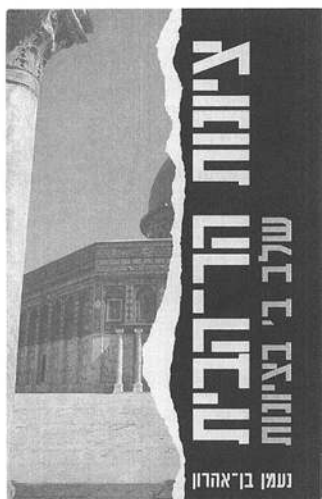
ז'וזה ברונר – הפקולטה למשפטים והמכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים והרעיונות ע"ש כהן, אוניברסיטת תל-אביב

דרכה של הציונות ה"נאורה", רצח רבין גרם להם להחיות את האבחנה המרגיעה בין השמאל הפרגמטי והפשרני, הנורמלי והמתון מחד גיסא, לבין הימין המשיחי והקורבני, הקיצוני והפשיסטי מאידך גיסא. על כך העיר לנדו – בצדק לדעתי – שהאימה מפני חשבון נפש בשמאל נובעת מכך ש"הוא יודע, בסתר לבו הוא יודע, כי קנאי הימין, על הרטוריקה החלוצית והאקטיביזם הדורסני שלהם, הם בניו החורגים שלו, צאצאים בלתי חוקיים לזיווג השטני בין העבודה לעבודת האל, בין מפא"י לאדוני, והוא רואה בהם, בבעתה גוברת והולכת, השתקפות מעוותת של עצמו, הקצנה נטולת בושה של צדדיו האפלים ביותר. מכאן המאמץ העליון הזה להתנער מכל סימן של קרבה משפחתית לממזר הזה, שקם על יוצרו" (לנדו 1995).

נדמה שמעשהו של יגאל עמיר הצליח לבלבל גם מבקרת תרבות רדיקלית כמו אריאלה אזולאי. בראשית מאמרה על רצח רבין (אזולאי 1996) מופיע יגאל עמיר כמי שנמצא ומרגיש מחוץ למחנה ומסתכל פנימה במבט ביקורתי, מעמיד את עצמו מעל השאר ומנסה להתערב במהלך ההיסטוריה על ידי סילוק מחולליהם של מעשים לא-ראויים. רק בחלקים מאוחרים יותר של המאמר מציינת אזולאי את הדמיון הרב בין האלימות של יגאל עמיר לזו של המנהיגות הפוליטית הנותנת הוראות חיסול, כגון נגד פתחי שקאק ו"המהנדס" יחיא עייאש. נדמה שיש סתירה מסוימת בין הצורות השונות שבהן עמיר מוצג על ידיה: כחיצוני לשיח ההגמוני מחד, וכממשיך דפוסים של אלימות שלטונית הגמונית מאידך. יתרה מזאת, כמוני, אזולאי נשענת במידה רבה על תפיסת הביקורת של מישל פוקו כאשר היא דנה ביגאל עמיר. אך אצלה התהפכו היוצרות. היא קוראת את פוקו כמי שמספק תשתית תיאורטית לתפיסה הרואה ברצח רבין "שיאה של פרקטיקה ביקורתית ביחס להיסטוריה" (שם, 243), ואילו על הפוטנציאל הביקורתי של הסכם אוסלו ביחס להיסטוריה הציונית והישראלית היא עוברת בשתיקה.

חרדת הביקורת

מצירוף ההבנה הפסיכולוגית של פסטינגר לתפיסה הפוקיאנית של ביקורת פילוסופית ניתן, אם כן, ללמוד שפרקטיקות ביקורתיות העשויות – או עלולות – להוביל לכינון עצמי מחודש, יכולות להעלות חרדות עמוקות וקשות, מכיוון שהן דורשות ויתור על הקבוע, המוכר והיציב. ניתן לחוש בביטויי חרדה ומבוכה שונים, ואולי גם לא מודעים, המתעוררים לנוכח הצורך לבקר את רצח רבין באופן נוקב. דוגמה אחת, קטנה אך מהותית, של מבוכה כזו היתה חוסר היכולת הבולט של נשיא המדינה, עזר ויצמן, למצוא ביטויי גנאי וביקורת הולמים לרוצח ראש הממשלה, וכן העובדה שאזכר את שמו של רבין, בנאום פתיחת הכנסת, בין ראשי הממשלה שהלכו לעולמם, מבלי לציין את ההבדל המכריע בין מוות טבעי למוות אלים. דוגמה אחרת היא הסירוב העיקש של מארגני חגיגות היובל למדינה להזכיר את רצח רבין באירועים רשמיים. מבוכות אלה הן סימפטומים מובהקים של הבנה עמומה, ואולי לא מודעת, שאין אפשרות

'ציונות הרהבית', שלב ב' בציונות, מאת נעמן בן אהרן, ספרית בית אל, בית אל.

על עיראק: מאות גיחות הפצצה ושיגור כ־100 טילי שיוט. ההתקפות האוויריות יימשכו כחודש. בישראל מוכרז מצב חירום. עוצר מלא מוטל על השטחים, ויימשך בכל תקופת המלחמה. הרב הראשי, מרדכי אליהו: ישראל צריכה להקדים ולהתקף, לפני שעיראק תשגר טילים לעברה, ולא לחשוב מה יאמרו הגויים. ¹⁶ < דתיים מתלוננים על היעדר מסכות אב"כ מתאימות לבעלי זקנים. ¹⁸ < שמונה טילי סקאד נופלים באזור גוש דן ובחיפה. כמה אנשים נפצעים ונגרם נזק כבד לרכוש. כלי התקשורת מדווחים: הפלסטינים בשטחים ורודים על הגגות. ¹⁹ < ממשלת ישראל מקבלת החלטה שלא להגיב על ירי הטילים מעיראק. ²² < עיריית לינור כותבת בחששות על חוויתיה של בחורה המתגוררת לבדה באזור מטווח: "באופן כללי ניתן לומר שככל שקטן מספר שעות השינה שלנו, כך אנחנו מוכנים שיותר עיראקים ישלמו על זה בחייהם... אני מקווה שאף אחד ממקבלי ההחלטות כאן לא מרגיש כמוני". ²⁵ < שבעה טילי סקאד פגעו ברמת גן, בתל אביב ובחיפה; אדם אחד נהרג ושבעה נעשר נפצעים כתוצאה מפגיעת טילים. < "אני לא יושן כאן": גל אוחובסקי, עורך עיתון העיב, מציע לתושבי תל אביב לעזוב את העיר עד תום המלחמה. ראש העירייה, שלמה להט, מכנה את העוזבים "עריקים" ותובע מתושבי עירו להישאר בה ויהי מה.

+ במהלך החודש נופלים בארץ 39 טילי סקאד, אדם אחד נהרג ועשרות נפצעים. כ־9,000 דירות ומאות בתי עסק נפגעים. < העיתונאים מפרסמים בהרחבה ידיעות על רשת ריגול של ערבים ישראלים שהעבירה מידע ביטחוני לעיראק. עשרה חשודים נעצרים, אולם רובם משוחררים לאחר זמן קצר. מעצרים ללא תוצאה יימשכו גם בחודש הבא. < "הוועד נגד הרעבה", קבוצה של כחמישים אנשי שמאל, מביאים מזון ותרופות לתושבי עזה המצויים בעוצר יותר מחודש. כניסתם לרצועה נמנעת על ידי צה"ל. < רואה אור עקב, מאת אלברט סוויסה: סיפור הבידוד והדחייה של יוצאי מרוקו בשיכון בשולי ירושלים, מסופר דרך סיפור משפחתי, מיני וברוטלי. אריאל הירשפלד מבקר את סוויסה בהבאץ וטוען, כי הוא מקבל ללא ביקורת את נוסחי הספרות הישראלית הקאנונית ונוקט סגנון מתייפייף הבנוי על צריכה מהירה, סגנון שאותו מעודד מנחם פרי, עורך סדרת הספרייה החדשה.

פברואר 1 < סקר בעיתון העיב: 44 אחוז מתושבי תל אביב עזבו את בתיהם מאז פרוץ המלחמה. ⁵ < ח"כ רחבעם זאבי, מתנועת מולדת, מצטרף לממשלה כשר בלי תיק. ¹⁷ < בית משפט השלום בעכו דן את אחמד נאצר, מכפר רמה שבגליל, ל־22 חודשי מאסר, לאחר ששר בעת הפגנה שירי תמיכה בסדאם חוסיין, נשיא עיראק. ¹⁹ < אנשי תנועת כ"ך מפיצים כרוז "מבוקש על רצח כהנא: דן מרידור". ²⁰ < ראש עיריית תל אביב, שלמה להט, מגנה בראיון לעיתון חדשות את הנהירה ההמונית מתל אביב: "גם אותה בחורה שעזבה לאשדוד וניצלה צריכה היתה להישאר בביתה. גם אם המחיר הוא להיהרג. הכל למען המוסר הלאומי". ²² < הפסיכולוג ומבקר האמנות, איתמר לוי, כותב בהבאץ על יחסו של הציור העכשווי לראייה, לנוכח תמונות הפגיעה במטרה של הטילים האמריקניים המוקרנות ברשתות הטלוויזיה הבינלאומיות: "העין (המחשבה הוויזואלית) חייבת להשמיד את עצמה אם היא רוצה להמשיך לחיות". ²⁸ < ארה"ב מכריזה על הפסקת הלחימה בעיראק. הבאץ מסכם את המלחמה במספרים: שבועים ותשעה חיילים אמריקנים נהרגו ומאתיים ושלשה נעשר נפצעו. אלפי טנקים ונגמ"שים עיראקיים הושמדו. < מקורות זרים מדווחים על עשרות אלפי הרוגים עיראקים.

+ מתגברים הספקות הפומביים ביעילות החדר האטום, בין השאר בעקבות עצתו של מפקד הג"א לרדת למקלטים – אחרי שהתבררו הנזקים מפגיעות הטילים. העיתונות מגלה: יצחק רבין יורד למקלט עם הישמע הצפירה, בניגוד להוראות. < יואל בן נון טוען בנקודה שהפלשתינים "הפכו למוצב חוף של בגדד": "המלחמה תגרוף אל בור הגיהנום את הפלשתינים ואת רוב המשטרים בעולם הערבי. ערביי ארץ ישראל ישלמו מחיר גבוה מזה ששילמו ב-1948... הם ישלמו... כמו הגרמנים הסודטים". < כוחות הביטחון סוגרים לשנתיים את משרד העיתונות של מוחמד עמירה, כתב העיתון אל שבע בשכם, בנימוק של פעילות חתרנית עוינת. < רואה אור שאבה, כסותה עונתה, רומן מאת אילנה ברנשטיין: הילדה נמליה ננטשת בידי אמה, זעפיה, ונשארת עם אביה.